

XALQ OG'ZAKI IJODI HAMDA DOSTON IJROCHILIK USLUBLARI
Rametullaeva Gulparshin

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti

Musiqa talim yo'nalishi, 4-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7286210>

Abstract

Mazkur maqolada yurtimizda san`atga nisbatan ko`rsatilayotgan yuksak etibori hamda o`tkazilayotgan ko`pgina ko`rik tanlovlari haqida so`z yuritilgan.

Key words: doston ijrochilik uslublari, baxshichilik, epos, epos she'rlar (dostonlar), qahramonlik, lirik, ijtimoiy-maishiy, ertak-roman.

Qoraqalpog'istonning boy xalq og'zaki ijodi hamda doston ijrochilik uslublari bir necha asrlar davomida rivojlangan. Uning asosini xalq og'zaki ijodining barcha janrlari: ertaklar, maqollar, matallar, rivoyatlar, she'rlar va boshqalar tashkil etadi.

Qoraqalpoq xalq og'zaki ijodi hamda doston ijrochilik uslublarining eng yorqin nayomondalari bu baxshichilik, epos yoki epos she'rlar (dostonlar) hisoblanadi. Ushbu janrdagi ijod namunalari besh mingdan ortiq bo'lib, ular o'z ichiga: qahramonlik, lirik, ijtimoiy-maishiy, ertak-roman va boshqa turdag'i dostonlarnio'z ichiga oladi. Ular dostonchi-qo'shiqchilar- baxshi va jiraular tomonidan, musiqiy asboblar-qobiz va dutor jo'rligida iじro etiladi. Folklor san`atida muhim o'rinni XI-XVIII asrlardagi ijod namunalari: Sharyar, Qoblan, Yedige, Yer Shora, Alpomish, Qurbanbek, Yer Ziyor, Qirq qiz va boshqalar tashkil etadi. Alpomish qahramonlik dostonida asosiy g'oya buzilib ketgan qabilalarning birlashishi, do'stlik, vatanparvarlik hisoblanadi. Qoraqalpoq madaniyatining ko'zga ko'ringan yodgorligi va durdonasi hisoblangan Qirq qiz dostoni tashqi bosqinchilarga qarshi kurashgan ayol himoyachilar va erkak qahramonlar haqida hikoya qiladi. Aynan shunday doston boshqa xalqlarda uchramaydi.

Qoraqalpoq doston ijrochilik uslubining o'zi ikki yo'nalishga bo'linadi. Qahramonlik dostonlarini yakka holda qo'biz cholg'usi jo'rligida, ichki ovozda kuylovchilar jirov deb ataladi. Olamo'ynoq dutori (qoraqalpoqlar chaladigan metall torli dutor shunday ataladi)ni chalib ochiq ovozda lirik dostonlarni kuylovchilarni baqsi deb atashadi. Ularga an'anaviy uch torli g'ijjak va bulamon cholg'uchilari jo'r bo'ladi.

Sohaga qaratilgan e'tibor asosida, birinchi navbatda, ta'lim tizimida baxshilarni tayyorlash vazifalari qo'yilgan edi. Buning natijasi o'lar oq, Termiz va Nukusda

**SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN
MANAGEMENT AND ECONOMY**
International scientific-online conference

baxshilar tayyorlovchi maxsus mактаб-и-internatlar, Qashqadaryo, Surxondaryo, Xorazm viloyatlari, Qoraqalpog'istonning bolalar musiqa va san'at maktablarida baxshichilik san'ati bo'limlari tashkil etildi. Shu bilan birga, boshqa viloyatlardagi aksariyat bolalar musiqa va san'at maktablarida ham shunday bo'limlar ish boshladi. Oliy ta'lilda doston ijrochilarini tarbiyalash maqsadida 2019/2020 o'quv yilidan Yunus Rajabiy nomidagi Milliy musiqa san'ati institutida maxsus bo'lim ochilib, unda 3 (Surxondaryo--Qashqadaryo, Xorazm, Qoraqalpoq) yo'nalishdagi baxshilar tayyorlanishi yo'lga qo'yildi. O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institutida baxshichilik yo'nalishi bo'yicha bolalar musiqa va san'at maktablarida dars berayotgan o'qituvchilarning malakasi oshiriladigan bo'ldi.

Baxshichilik bilan shug'ullanayotgan ijrochilarni birlashtirish maqsadida Xorazm, Surxondaryo, Qashqadaryo viloyatlari va Qoraqalpog'istonda davlat ansamblari, boshqa viloyatlarda esa, viloyat ansamblari tashkil etildi.

Hozirgacha ikki marta Baxshichilik san'ati xalqaro festivali tashkil etilib, uning doirasida xalqaro ilmiy-amaliy anjumanlar o'tkazildi. Festivalning YUNESKO tashkiloti shafeligida, qator xalqaro tashkilotlar ishtirokida o'tkazilayotgani baxshichilik san'atiga dunyo miqqosida e'tiborning darajasini belgilaydi.

Nukusda o'tkazilgan festival` davomida yana bir xayrli ishning natijasi bilan tanishdik. "Alpomish media" xususiy korxonasini boshqarayotgan tadqiqotchi O'ktam Hakimov Termiz shahrida o'tkazilgan xalqaro festival` doirasida o'zining "Yuragimning jo'ri bo'lgan do'mbiram" kitobi taqdimotini o'tkazgan edi. Bu festivalga ham u juda ajoyib sovg'a bilan kelibdi. O'tgan ikki yil mobaynida u shaxsiy mablag'i evaziga ekspeditsiya uyuştirib, "Alpomish" dostonining hozirgi kundagi variantini 18 nafar ijrochidan yozib olib, yagona doston sifatida video va audiovariantda tayyorlagan. Bunda u har bitta ijrochi dostonning qaysi qismini mahorat bilan, to'liq va to'g'ri ijro etsagina, shu qismlarini jamlanmaga kiritgan va bu bilan "Alpomish" dostoni ijrosining eng mukammal variantlarini saralagan. O'ktam Hakimov Xorazm doston ijrochilarining alohida, Qoraqalpog'is ton doston ijrochilarining alohida al'bomini yaratib, unga fonotekalar va shaxsiy arxivlarda saqlanayotgan turli dostonlarni kiritgan. Bundan tashqari, Surxondaryo va Qashqadaryo uslubida kuylagan marhum va hozir faoliyat ko'rsatayotgan 12 nafar ijrochining dostonlarini alohida jamlab, disk holida taqdim etdi.

Baxshi, jirov va oqinlar tanlovi jarayonida muammolar ham kuzatildi. An'anaviy ravishda o'tkazib kelingan tanloving barcha bosqichlarida qo'yilgan shartlar ko'plab yosh ijrochilarning o'zlarini namoyon qilishiga to'sqinlik qilib kelayotgan edi. Ya'ni shartga ko'ra, ishtirokchi o'zi xohlagan dostondan xohlagan qismini va

**SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN
MANAGEMENT AND ECONOMY**
International scientific-online conference

o'zi tanlagan termani ijro etishi kerak edi. Tabiiyki, katta tajriba va ovozga ega (aksariyat hollarda O'zbekiston xalq baxshisi unvoniga ega) baxshilar bu shartda hammadan yaxshi natija ko'rsatar, boshqalar esa, e'tibordan chetda qolar edi. Termiz shahrida akademik To'ra Mirzaev rahbarligidagi hakamlar hay'ati tomonidan tajriba sifatida boshqa uslub qo'llandi. Ya'ni har bir hudud uchun alohida dostonlar tanlanib, ular qismlarga ajratildi va raqamlandi.

Ishtirokchi qaysi raqamni (bilet asosida) tanlasa, o'sha qismni ijro etib berish sharti qo'yildi. Bu uslubda hatto unvonga ega baxshilarimizning ayrimlari ham qiyinchiliklarga duch keldi. Nukusda o'tkazilgan tanlovda jami 79 nafar ishtirokchi qatnashishi ma'lum bo'lgandan keyin hakamlar hay'ati har bir hudud uchun alohida dostonlarni belgilab, xuddi Termiz shahridagidek uslubda taqsimladi. Bunga qo'shimcha ravishda terma ijrosida badiha (improvizatsiya) imkoniyatlarini aniqlash uchun har bir ijrochiga alohida mavzu taklif etildi va shu mavzuda to'g'ridan-to'g'ri sahnada termalarni to'qish va ijro etish sharti kiritildi.

Qoraqalpoq xalq og'zaki ijodining ko'plab janrlarida hazil-mutoyiba va hajviy asarlar ko'p uchraydi. Ularga misol tariqasida xalq og'zaki nasriy ijodi namunasi-latifani keltirish mumkin. Yoki kulguli qo'shiq dialoglar-aytis yoki juaplar ham ushbu janrdagi ijodga kiradi. Ular asosan yosh yigit va qizlar o'rtaсидagi so'z o'yinlarida qo'llaniladi. Juap-savollarni qisqa, takomillashgan, ijodiy va qofiyalashgan shaklda berishga va tezda, o'zini yo'qotmasdan, hozirjavoblik bilan javob qaytarish qobiliyatiga asoslanadi. Ular musiqasiz, ammo, ohang bilan va ritmik o'tishlar bilan ijro etiladi. Qadimda, shuningdek, xalq shoirlari orasidagi so'z aytishuvlari ham mashhur bo'lgan.

References:

1. A.Navoiy. Uchinchi tom. Xazoyin ul maoniy. Toshkent. Fan. 1988 yil.
2. Dulgarova I. O'zbek xalq qo'shiqlari. Toshkent. O'zadabiy nashr. 1960 yil.
3. A.Fitrat. O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi. Toshkent. Fan. 1993 yil.
4. Akbarov I.A. Uzbekskiy muzikalniy folklor. Toshkent. O'zdavnashr, 1974
5. Alimboev K. O'zbek xalq qo'shig'i. Toshkent. O'zdavnashr. 1955 yil.